

данні підписувати свої твори по-різному. Зокрема, під власним прізвищем Б. Лепкий опублікував на сторінках "Шляху" за 1919 р. лише добірки віршів, новелу "Милостиня" та окремі культурологічні статті. Тоді як новели "В ресторані", "Друга розмова в ресторані", "Біля пам'ятника", "Поворот" він оприлюднив під псевдонімом "Нестор Літинський", а нариси "По дорозі з Франкфурта" та "Вертають" — під криптонімом "Н. Л.". Псевдонім "Крегулецький", що походив, як і "Нестор Літинський", від назви одного із сіл на Тернопільщині — малої батьківщини письменника, — стояв під поезіями Б. Лепкого "Нам снився сон", "Ми єсть народ", "Загадка", "Не знаю звідки", "Цить-цить". Згадані прозові та поетичні твори Б. Лепкого свідчать про непересічний талант великого сина галицької землі, про соборницьку мету його доробку.

Висновки. З. Кузеля як перший біограф Богдана Лепкого та бібліограф його багатогранної спадщини створив унікальний портрет людської індивідуальності, сформованої на теренах українського П'ємонту в Галичині наприкінці XIX — на початку XX ст. Незважаючи на певну описовість та суб'єктивізм, біографічна студія З. Кузелі слугувала основою до вивчення діяльності Б. Лепкого у лепкознавчих студіях автора статті [2]. До біографічної праці З. Кузелі зверталися упорядники творів письменника в незалежній Україні (М. Ільницький, Ф. Погребенник, Н. Білик, Б. Мельничук). Перевидання біографічного нарису З. Кузелі як цінного джерела для вивчення основних віх біографії Богдана Лепкого, без сумніву, сприятиме формуванню цілісного творчого портрета митця і водночас стане гідним пошануванням пам'яті духовного подвижника українського національно-державного відродження.

Список використаної літератури

1. *Бібліографія* писань Богдана Лепкого, складена З. Кузелею // Золота Липа: Ювілейна збірка творів Богдана Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / Зладив Зенон Кузеля. — Берлін : Українське слово, 1924. — С. 229—253.
2. *Білик Н.* Богдан Лепкий. Життя і діяльність : монографія / Надія Білик. — Тернопіль : Джура, 2001. — 170 с.; Білик Н. Культурологічна спадщина Богдана Лепкого : монографія / Надія Білик. — Тернопіль : Богдан, 2013. — 184 с.
3. *Богдан Лепкий.* Біографічний нарис, написав Зенон Кузеля // Золота Липа: Ювілейна збірка творів Богдана Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами / Зладив Зенон Кузеля. — Берлін : Українське слово, 1924. — С. 9—89.
4. *Кузеля З.* Богдан Лепкий у Німеччині (3 приводу других роковин смерті поета) / Зенон Кузеля // Краківські вісті. — 1943. — Ч. 156 (894).
5. *Лепкий Б.* Писання: в 2 т. / Богдан Лепкий. — Київ, Ляйпціг : Українська накладня, 1922. — Т. 2. — С. 457—465.
6. *Лист Б. Лепкого до З. Кузелі* (від 12. 01. 1931 р.) // Основні фонди Обласного комунального музею Богдана Лепкого в Бережанах Тернопільської обл.

В статтє на основаннї напечатаннх матерїалов изучено биографический очерк З. Кузели о Б. Лепком и библиографию сочинений писателя. Установлено место Б. Лепкого в истории украинской культуры.

On the basis of the published materials Z. Kuzelia's biographical essay about B. Lepkyi has been investigated in the paper. The place of B. Lepkyi in the history of Ukrainian culture has been determined.

Надійшла до редакції 16 вересня 2016 року

3 АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ

УДК 070(477)"1950/1954":[930.253:[061.1:015]](477-25)

Світлана Шульженко,
старший науковий співробітник
Державного архіву друку
Книжкової палати України

Періодичні видання (газети) Української РСР 1950—1954 років видання у фонді Державного архіву друку Книжкової палати України: аналітичний огляд

У статті висвітлено результати роботи, яку проводила ДНУ "Книжкова палата України імені Івана Федорова" в рамках науково-дослідної роботи "Аналітико-синтетичне опрацювання фонду Державного архіву друку і створення ретроспективних бібліографічних баз даних." Здійснено аналіз періодичних видань (газет) 1950—1954 рр., видання, які перебувають на довічному зберіганні у фонді Державного архіву друку Книжкової палати України.

Ключові слова: періодичні видання (газети), сфера розповсюдження, мова видання, засновник, радянська преса, 1950—1954 рр.

Архіви в сучасному соціально-комунікаційному середовищі відіграють важливу роль у задоволенні потреб суспільства в соціально значущій документальній інформації. Одним із завдань Державного архіву друку Книжкової палати України є довічне зберігання друкованих пам'яток як культурних цінностей країни. Вони є джерелом та об'єктом безпосереднього дослідження культури й духовності народу,

його мови, літератури, мистецтва. Ці пам'ятки впливають на становлення інтелектуального потенціалу суспільства, на зберігання і трансляцію духовних цінностей вітчизняної культури, вони є важливим чинником ідентифікації народу та формування національної свідомості.

Державний архів друку Книжкової палати України є сучасною інформаційно-аналітичною установою, що досяг-

нуто завдяки впровадженню новітніх інформаційних технологій, які базуються на використанні засобів автоматизації бібліографічних процесів. Постійне вирішення завдань актуалізації ресурсів фонду архіву як соціально-комунікативної структури та центру аналізу документальної інформації є нагальною потребою руху вперед в епоху розвитку інформаційного суспільства.

Електронний каталог (ЕК) є важливим елементом відкритого інформаційного доступу до фондів Державного архіву друку Книжкової палати України. Він поєднує функції абеткового, систематичного та інших каталогів і картотек. Універсальний за змістом, ЕК передбачає реалізацію багатоаспектного пошуку інформації. Матеріали об'єднано за певною ознакою: книги, періодичні та продовжувані видання (газети, журнали, брошури), картографічні та образотворчі видання. Безперечно, що електронні каталоги мають суттєві переваги над картковими з погляду оперативності доступу. Передусім це швидкий та різнобічний пошук за багатьма реквізитами (автором, назвою, видавництвом, датою публікації, темою, ключовими словами тощо).

Важливим показником якості електронних ресурсів є повнота інформації. Ретроспективний електронний каталог створюється за методом "з полиці", тобто заповнення полів електронної бази даних відбувається саме з джерела інформації — газетного видання. Це дає змогу створити якнайповніший електронний каталог ретроспективи. Недоліком цього методу є відносно невисока швидкість вводу інформації, але натомість переважають якість обробки і широкі пошукові можливості.

При опрацюванні використано бібліографічний опис. Про видання наведено такі дані:

- назва;
- відомості, що належать до заголовку;
- відомості про відповідальність;
- місце, рік видання, номер, періодичність.

Наводяться відомості про додатки, перейменування, наявні пошкодження та ін.

На цей час електронний ресурс ретроспективної бібліографії періодичних видань (газет) складається з повного опису газетних видань 1917—1958 рр. У статті проведено аналітичний огляд газет 1950—1954 рр. Надалі буде подано аналітичний огляд газет 1955—1959 рр.

Таблиця 1

Кількість періодичних видань (газет) 1950—1954 рр., що зберігаються в Державному архіві друку Книжкової палати України (у назвах), порівняно з попереднім роком видання

Рік	Кількість назв	Більше на (назв)	Більше на (%)
1950	1 162	240	
1951	1 165	3	0,26
1952	1 178	13	1,12
1953	1 192	14	1,19
1954	1 027	-165	-13,84

Таблиця 2

Кількість періодичних видань (газет) за сферою розповсюдження

Сфера розповсюдження	Рік				
	1950	1951	1952	1953	1954
Загальнодержавні	13	13	13	13	13
Регіональні	40	39	39	40	43
Місцеві:	1 109	1 100	1 113	1 126	961
районні	748	787	790	805	831
низові	361	313	323	321	130
Інші	—	13	13	13	10
Усього	1 162	1 165	1 178	1 192	1 027

Таблиця 3

Кількість періодичних видань (газет) за сферою розповсюдження (у % до загальної кількості)

Сфера розповсюдження	Рік				
	1950	1951	1952	1953	1954
Загальнодержавні	1,12	1,12	1,10	1,09	1,27
Регіональні	3,44	3,35	3,31	3,36	4,19
Місцеві:	95,44	94,42	94,48	94,46	93,57
районні	67,45	71,55	70,98	71,49	86,47
низові	32,55	28,45	29,02	28,51	13,53
Інші	—	1,12	1,10	1,09	0,97
Усього	100	100	100	100	100

Дані табл. 1 свідчать, що на початок 1950-х років було виконано завдання не тільки досягти довоєнного рівня випуску періодичних видань, а й перевищити його. В 1950 р. вийшло на 240 газет більше, ніж у попередньому році та на 77 назв більше довоєнного 1940 р. Це найкращий показник кількості нових видань за весь попередній період. Певне скорочення кількості газет (за назвами) у 1954 р. було обумовлено об'єктивними чинниками, які розглянемо нижче.

Швидкими темпами відбудовувалося народне господарство країни, ставали до ладу заводи, фабрики, шахти, відкривалися начальні заклади, що сприяло виходу нових газетних видань. Саме тому збільшення кількості періодики відбувалося саме завдяки місцевим (низовим) газетам, як-от: "Kolhozfaln" Чепинської МТС, Закарпатська обл., "Зоря комунізму" Ковельської МТС Волинської обл., "Сталинская стройка" управління будівництвом Південно-Українського і Північно-Кримського каналів, "Фрунзівець" Сумського машинобудівного заводу, "За більшовицькі кадри" Ужгородського Державного університету, "Шахтобудівник" (трест "Західшахтобуд" Волинська обл.), "Сода — стране" (Донецький содовий завод ім. В. І. Леніна), "Советский горняк" (рудоуправління "Ингулец", Дніпропетровська обл.), "Энергетик" (управління Запорізького трансформаторного заводу), "Укрводбудівець" (управління будівництва зрошувальних систем в південних областях України, Запорізька обл.) та ін. У Сталінській області відкриття нових шахт зумовило появу в 1953 р. 10 газетних видань, як-от: "Димитровець" (управління шахти № 5—6 ім. Димитрова), "Знамя труда" (Славянський содовий комбінат), "Стахановець стройки" (управління тресту "Макстрой"), "Уголь стране" (управління шахти № 4—5 "Никитовка") (табл. 2, 3).

Таблиця 4

Кількість періодичних видань (газет) за областями

Область	Рік				
	1950	1951	1952	1953	1954
Вінницька	47	47	47	47	45
Волинська	62	61	60	62	32
Ворошиловградська (Луганська)	42	42	40	41	58
Дніпропетровська	45	45	51	53	56
Дрогобицька	53	53	52	52	27
Житомирська	38	38	38	38	38
Закарпатська	27	27	29	29	17
Запорізька	31	33	31	31	32
Ізмаїльська	53	51	55	55	—
Кам'янець-Подільська	40	39	39	39	—
Київська	74	76	76	74	58
Кіровоградська	33	32	33	33	35
Кримська	—	—	—	—	32
Львівська	71	70	74	75	43
Миколаївська	21	21	21	21	26
Одеська	39	40	41	40	57

Продовження таблиці 4

Полтавська	48	47	46	48	38
Рівненська	62	62	62	62	31
Сталінська (Донецька)	53	63	58	68	87
Станіславська (Ів.-Франківська)	64	60	64	61	38
Сумська	36	34	34	34	35
Тернопільська	78	75	77	76	38
Харківська	49	52	48	49	51
Херсонська	23	22	26	28	26
Хмельницька	—	—	—	—	39
Черкаська	—	—	—	—	30
Чернівецька	32	33	36	37	18
Чернігівська	41	42	40	39	40
Усього	1 162	1 165	1 178	1 192	1 027

Таблиця 5

**Кількість періодичних видань (газет) за областями
(у % до загальної кількості)**

Область	Рік				
	1950	1951	1952	1953	1954
Вінницька	4,0	4,0	4,0	3,9	4,4
Волинська	5,3	5,2	5,1	5,2	3,1
Ворошиловградська (Луганська)	3,6	3,6	3,4	3,4	5,6
Дніпропетровська	3,9	3,9	4,3	4,5	5,4
Дрогобицька	4,6	4,5	4,4	4,4	2,6
Житомирська	3,3	3,3	3,2	3,2	3,7
Закарпатська	2,3	2,3	2,5	2,4	1,7
Запорізька	2,7	2,8	2,6	2,6	3,1
Ізмаїльська	4,6	4,4	4,7	4,6	—
Кам'янець-Подільська	3,4	3,3	3,3	3,3	—
Київська	6,4	6,5	6,5	6,2	5,6
Кіровоградська	2,8	2,7	2,8	2,8	3,4
Кримська	—	—	—	—	3,1
Львівська	6,1	6,0	6,3	6,3	4,2
Миколаївська	1,8	1,8	1,8	1,8	2,5
Одеська	3,4	3,4	3,5	3,4	5,5
Полтавська	4,1	4,0	3,9	4,0	3,7
Рівненська	5,3	5,3	5,3	5,2	3,0
Сталінська (Донецька)	4,6	5,4	4,9	5,7	8,6
Станіславська (Ів.-Франківська)	5,5	5,2	5,4	5,1	3,7
Сумська	3,1	2,9	2,9	2,8	3,4
Тернопільська	6,7	6,4	6,5	6,4	3,7
Харківська	4,2	4,5	4,1	4,1	5,0
Херсонська	2,0	1,9	2,2	2,3	2,5
Хмельницька	—	—	—	—	3,8
Черкаська	—	—	—	—	2,9
Чернівецька	2,8	2,8	3,1	3,1	1,8
Чернігівська	3,5	3,6	3,4	3,3	4,0
Усього	100	100	100	100	100

Аналіз кількісного розподілу газетних видань за областями (табл. 4, 5) свідчить, що, у 1950—1953 рр. найбільше газет виходило у Київській, Ізмаїльській областях та західних регіонах України (Тернопільській, Львівській, Станіславській, Рівненській, Волинській обл.).

Докладніше проаналізуємо 1954 р. У цьому році відбулися зміни в адміністративному складі УРСР, а саме:

— 7 січня 1954 р. було створено Черкаську область (з частин Київської, Полтавської, Кіровоградської областей);

— 4 лютого 1954 р. Кам'янець-Подільську область перейменовано на Хмельницьку (назва центру змінилася з Проскурова на Хмельницький);

— 15 лютого 1954 р. до складу Одеської області приєднано Ізмаїльську область. При цьому окремі райони Одеської області перейшли до сусідніх Кіровоградської та Миколаївської областей;

— 19 лютого 1954 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла Указ "Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу УРСР".

Зміни в адміністративно-територіальному поділі призвели до перерозподілу кількості газет за областями. Так, збільшилася кількість видань у Кіровоградській, Миколаївській і Одеській областях, між якими була розділена Ізмаїльська область. Навпаки, в Київській та Полтавській областях відбулося значне зменшення газетних видань, пов'язане зі створенням Черкаської області.

Загалом у 1954 р. побачило світ 71 нове газетне видання, з них 32 — це газети Кримської області. Найбільше нових газет вийшло у Сталінській і Ворошиловградській областях — 19 і 17 відповідно. Однак загальна кількість газетних видань цього року, порівняно з 1953 р., зменшилася на 165 назв. Значне скорочення обумовлене припиненням друкування газет, засновниками яких були політвідділи машинно-тракторних станцій (МТС). У попередньому, 1953 р. виходило 240 назв.

Значною мірою зменшення кількості видань торкнулося західних областей України (табл. 4, 5). Якщо в 1953 р. найбільше газет виходило у Волинській, Львівській, Рівненській, Станіславській і Тернопільській областях, то в 1954 р. їхня кількість у цих регіонах значно скоротилася:

- у Волинській області — в 1,9 раза;
- Дрогобицькій — в 1,9 раза;
- Закарпатській — в 1,7 раза;
- Львівській — в 1,7 раза;
- Рівненській — в 2 рази;
- Станіславській — в 1,6 раза;
- Тернопільській — в 2 рази;
- Чернівецькій — в 2,1 раза.

Також відбулися зміни в кількості газетних видань за сферою розповсюдження (табл. 2, 3). Так, газета Ізмаїльського обласного і міського комітетів КПУ, обласної і міської Рад депутатів трудящих "Придунайська правда" з № 44 стала виданням Ізмаїльського міськкому КПУ та міськради, а україномовна "Придунайська правда" припинила виходити. Натомість започатковано випуск двох обласних газет: "Крымская правда" (засновники — Кримський обком і Сімферопольський міськком КПУ, обласна і міська Ради депутатів трудящих) та "Черкаська правда" (засновники — обласний і міський комітети КПУ, обласна та міська Ради депутатів трудящих).

Таблиця 6

**Кількість періодичних видань (газет)
за мовами видання**

Мова	Рік				
	1950	1951	1952	1953	1954
Українська	974	974	989	994	785
Російська	178	175	175	182	232
Іншомовні	10	14	14	15	10
Усього	1 162	1 165	1 178	1 192	1 027

Таблиця 7

**Кількість періодичних видань (газет)
за мовами видання (у % до загальної кількості)**

Мова	Рік				
	1950	1951	1952	1953	1954
Українська	83,8	83,9	84,0	83,4	76,4
Російська	15,3	15,0	14,8	15,3	22,6
Іншомовні	0,9	1,2	1,2	1,3	1,0
Усього	100	100	100	100	100

Розподіл газетних видань за мовами протягом 1950—1953 рр. не зазнавав суттєвих змін (табл. 6, 7). Аналізуючи наведені дані, слід відзначити появу в 1951 р. нових газет,

що друкувалися мовами національних меншин ("Kolhoz zaslo" ("Колхозное знамя"), "Kolhozfalu" ("Колхозное село"), "Szovjet Falu" ("Советское село"), "Sztalini Gyozelem" ("Сталинская победа") — Закарпатська обл., "Друмул сталинист" ("Сталинский путь") — Ізмаїльська обл.), і той факт, що в Ізмаїльській області почали виходити україномовні газети, серед яких видання обласного і міського комітетів КПУ, обласної і міської Рад депутатів трудящих "Придунайская правда". До того часу всі газети в цій області друкувалися винятково російською мовою. Однак цей факт не позначився на загальному стані розподілу видань за мовами.

Від 1954 р. збільшилася кількість газет, що виходили російською мовою, як за рахунок Кримської області, де вся періодика була російськомовна, так і за рахунок нових видань. Із 39 газет, що почали виходити у 1954 р., лише 3 були україномовні, а саме: "Львівський машинобудівник" (засновники — партбюро, завком та дирекція Автобусного заводу), "На будові" (засновники — політвідділ і управління будівництва каналу Північний Донець — Донбас), "Черкаська правда" (засновники — обласний і міський комітети КПУ, обласна та міська Ради депутатів трудящих). Кількісна перевага російськомовних видань була зумовлена міграційною політикою радянської влади, що справляла найбільший вплив на зміну демографічної ситуації у східних та південних регіонах України, внаслідок чого частка українців серед населення знижувалася прискореними темпами. Більшість нових видань 1954 р. — це "багатотиражки" шахт, що почали діяти у Ворошиловградській і Сталінській областях. Тут працювали вихідці з різних республік Радянського Союзу, переважно росіяни, для яких російська мова була або рідною, або "мовою міжнародного спілкування". На 33,3% скоротилася і кількість газет, що видавалися мовами національних меншин.

Після війни в СРСР зберігалася жорстка централізація управління. Держава стала головним апаратом диктатури партійної бюрократії. Й. Сталін вважав, що світова війна завдала радянському суспільству серйозної ідеологічної шкоди. Оскільки ж саме Україна найбільше "скомпрометувала" себе тим, що її територію захопив ворог, основний ідеологічний контрудар політика сталінізму завдала українському народові. Сподівання українців на повоєнну лібералізацію суспільно-політичного життя не справдилися. Репресії знову почали розгортатися в країні. Органи безпеки здійснювали жорсткий нагляд за населенням, кожним кроком і словом людини. Всіх, хто побував на окупованій території, піддавали прискіпливій перевірці. Через це центральна влада приділяла пильну увагу питанням керівництва ідеологічною роботою в Україні. При цьому першочергове значення відводилося проведенню ідеологічних заходів у західних областях УРСР, де суспільна свідомість населення ще не відповідала радянським стандартам [6, с. 91].

Безумовно, що газети, як наймасовіші друковані видання, були покликані втілювати в життя "сталінську генеральну лінію". Зміст газетних матеріалів цього періоду був суворо регламентований і тому не вирізнявся великим розмаїттям. Регламентованим був і обсяг періодичних видань. Газети, незалежно від їхнього рангу здебільшого були загальнополітичні, чотириполосні. Загальнодержавні та регіональні мали формат А2, районні — А3, виходили три-п'ять разів на тиждень. Низові — двополосні, форматів А3, А4, виходили від одного разу на місяць до одного разу на тиждень. Обмежений формат періодичних видань давав змогу умістити лише постанови чергових пленумів ЦК, офіційні повідомлення, статті, присвячені діяльності Комуністичної партії, економічним, міжнародним темам. Тому все, що не входило текстуально до прямих вказівок пресі, лишалося поза її увагою.

Уже в 1946 р. посилювалися звинувачення на адресу української інтелігенції в політичній неблагонадійності, "буржуазному націоналізмі", про що йшлося в Постанові ЦК КП(б)У "Про підвищення пильності і посилення боротьби з українсько-буржуазними націоналістами в західних областях УРСР у зв'язку з виборами до Верховної ради СРСР". У Львові та інших містах західного регіону найлегше було шукати "вільдом", з огляду на специфіку цього краю, високий рівень розвитку науки і культури, національну свідомість населення, збройний опір новим окупантам. Саме тому в західних областях України боротьба проти "ворожої ідеології" набула особливо великого розмаху [7].

Ця боротьба не припинялася і в 1950-ті роки, про що красномовно свідчать газетні статті, наприклад: "Украинские буржуазные националисты — враги трудящихся крестьян" ("Львовская правда", 28.01.1950), "Кати украинского народа под маскою благодійників: про українські буржуазно-націоналістичні організації "Просвіта" та "Рідна хата" ("Радянська Волинь", 7.07.1951), "Украинские буржуазные националисты — слуги американо-английских империалистов" ("Львовская правда", Львів, 18.03.1952), "Письменники-классики Західної України в боротьбі проти українського буржуазного націоналізму" ("Львовская правда", Львів, 19.08.1953, "Прикарпатська правда", Станіслав, 21.08.1953, "Радянська Буковина", Чернівці, 19.08.1953, "Радянське слово", Дрогобич, 30.08.1953), "Українські буржуазні націоналісти — агенти міжнародного імперіалізму" ("Вільне життя", Тернопіль, 20.07.1954).

Багато уваги приділяли газети Західної України висвітленню прогресивного значення приєднання цих областей до СРСР, порівнюючи радісне і заможне життя трудящих у Радянському Союзі з тяжкими умовами у капіталістичному світі: "Голоси через океан. Злиденне становище емігрантських селян в Америці і розквіт життя у возз'єднаних областях України" ("Вільна Україна", 10.01.1950), "Из мира рабства — в мир свободы. Рассказ колхозников с. Дубровка, вернувшихся на родину из Америки" ("Советское Закарпатье", 9.03.1950), "В лещатах злиднів, голоду і темряви. Гірка минає волинського Полісся. — В умовах бурхливого розквіту і оновлення. Щасливе теперішнє волинського Полісся". Статті і замітки ("Радянська Волинь", 10.03.1954).

Значне місце на шпальтах газет виділялося статтям, що пропагували переваги радянського способу життя над капіталістичним: "Радянський лад — найдемократичніший у світі" ("Молодь України", 27.01.1950), "Безперервний ріст добробуту радянського народу і зубожіння трудящих капіталістичних країн" ("Зоря Полтавщини") 29.11.1950, "Советское Закарпатье", 18.11.1950 (рос. мовою), "Два мира — две конституции. Сталинская конституция — закон победившего социализма. — Американская конституция — волчий закон капитализма" ("Львовская правда", 26.11.1950), "Американська демократія на ділі", "Безрадісна доля американського трудячого" (статті надруковані в усіх регіональних виданнях). Усі міжнародні огляди також були підпорядковані цій ідеї. Ось, для прикладу, назви окремих публікацій на міжнародні теми: з одного боку, "Голод і злидні — доля японських селян", "В заоканському пеклі", "Безрадісна доля американського трудячого", з іншого — "Економічне піднесення в країнах народної демократії", "Піднесення добробуту і культури радянського народу", "Соціалістична індустріалізація Угорщини", "Успіхи народного господарства Болгарії".

У кожній газеті так чи інакше прославлялася керівна роль Комуністичної партії та особисто Й. Сталіна: "Партийное руководство — источник силы комсомола" ("Правда Украины", 25.10.1950), "Партийні організації шкіль у боротьбі за високу успішність" ("Південна правда", 19.09.1950),

"Комуністи — організатори боротьби за хліб" ("Колгоспне село", 3.08.1951), "Комуністична партія — організатор перемог радянського народу" ("Радянська Україна", 28.02.1954), "Флагман комунізму" [Й. В. Сталін], ("Червоне Запоріжжя", 1.01.1950), "Й. Сталін веде нас к світлым вершинам" ("Правда України", 1.01.1950), "Від мільйона народних сердець. В музеї подарунків Й. В. Сталіну" ("Радянська Буковина", 5.08.1951), "Роль товариша Сталіна в організації трудящих Радянської Росії на розгром іноземної воєнної інтервенції в 1918—1920 рр." ("Південна правда", 5.02.52), "Товарищ Сталин — організатор и вдохновитель побед коммунизма" ("Бугская заря", 7.02.1953).

Газети "Радянська Україна" і "Правда України", починаючи з січня 1949 р. і до початку 1952 р., друкували привітання Й. Сталіну від партійних, радянських, громадських організацій і колективів з нагоди 70-річчя від дня народження. Також майже в кожній тогочасній газеті були статті, присвячені річницям написання сталінських праць або проголошенню ним промов. Так, тільки в 1951 р. у регіональних періодичних виданнях опубліковано 206 статей цієї тематики.

Багато місця на шпальтах газет було відведено для "проробних" статей, спрямованих проти відхилень від генеральної лінії партії. 2 липня 1951 р., невдовзі після Декади української літератури та мистецтва, що пройшла в Москві, в газеті "Правда" вийшла редакційна стаття "Проти ідеологічних перекошень у літературі", в якій нищівної критики зазнав вірш В. Сосюра "Люби Україну", написаний у 1944 р.: "Вірш В. Сосюра викликає почуття розчарування і протесту... Не таку Україну оспівує у своєму вірші В. Сосюра. Під такою творчістю підпишеться будь-який недруг українського народу з націоналістичного табору, скажімо, Петлюра, Бандера т. ін." Уже 3 липня стаття була передрукована центральними українськими газетами "Радянська Україна" і "Правда України", а 14 липня була опублікована "Постанова ЦК КП(б)У в зв'язку з статтею "Правды" "Проти ідеологічних перекошень у літературі". Згодом до цього додалося викриття "помилки" композитора К. Данькевича та автора лібрето О. Корнійчука в опері "Богдан Хмельницький". Розгорталася чергова антиукраїнська кампанія, чергове "полювання на відьом". В усіх періодичних виданнях друкувалися "викривальні", матеріали, спрямовані проти тих представників інтелігенції, чия творчість не відповідала жорстким нормам "радянської культури". Ось окремі з них: "Вище рівень партійного керівництва ідеологічною роботою": Обговорення статей газети "Правда" — "Проти ідеологічних перекошень у літературі" та "Вище ідейний рівень і художню майстерність" на засіданні бюро Львівського обкому КП(б)У ("Вільна Україна", 14.07.1951), "За ідейну чистоту і високий художній рівень літератури!": Партійні збори Харківської організації Спілки письменників" ("Радянська Україна", 15.07.1951), "Обсуждение статьи "Правды" "Против идеологических извращений в литературе" на бюро Одесского обкома КП(б)У" ("Большевистское знамя", 14.07.1951), "Рішуче і до кінця викоренити ідеологічні перекошення в літературі: На партійних зборах в Спільці радянських письменників України" ("Радянська Україна", 14.07.1951, "Правда України", 14.07.1951 (рос. мовою).

Окрім результатів обговорень постанов ЦК на партійних зборах різних підприємств і установ, упродовж 1951—1953 рр. в усіх періодичних виданнях Радянської України було опубліковано десятки статей, спрямованих як проти окремих діячів літератури і мистецтва, так і творчих колективів та інтелігенції загалом, як-от: "В кривом зеркале. Об ошибках в творчестве поэта К. Дрока" ("Советское Закарпатье", 10.07.1951), "Літературний брак" ("Радянська

Україна", 15.07.1951 (про творчість С. Воскресенка), "Идеологические извращения в творчестве А. Шмигельского" ("Львовская правда", 10.07.1951), "Националистическая писанина С. Крыжановского" ("Сталинское племя", 8.07.1951), "Проти перекошень радянської дійсності (Про оповідання М. Томчанина "Маленький пассажир" і поему К. Дрока "Дружба")" ("Закарпатская правда", 12.07.1951), "Чого не розуміє Л. Первомайський" ("Літературна газета", 5.07.1951), "Ні, так у житті не буває. Про збірки оповідань Г. Тютюнника "Зорані межі" і О. Яроцького "Прикарпатські оповідання" ("Вільна Україна", 3.10.1951), "Далеко від життя". Про повість у віршах С. Голованівського "Соседи" ("Літературна газета", 21.02.1952), "Рішуче викоренити гниль і фальш з творів літератури. На спільному засіданні секції прози та комісії критики і теорії літератури". Обговорення твору Л. Смілянського "Золоті ворота" ("Літературна газета", 23.10.1952), "О националистических писаниях Д. Косарика" ("Правда Украины", 11.01.1953), "Розкриваємо псевдоніми... (Про фальшиву повість Д. Медведєва "На берегах Південного Бугу")" ("Вінницька правда", 24.01.1953), "Вище ідейний рівень роботи школи. До статті "Правды" "Проти ідеологічних перекошень у літературі" ("Радянська освіта", 14.07.1951), "Поліпшувати ідеологічну роботу серед медичних працівників". Завдання парторганізацій медичних установ м. Вінниці ("Вінницька правда", 4.08.1951), "Під прапором радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму. До завдань дальшого піднесення ідейно-художнього рівня українського радянського мистецтва" ("Радянське мистецтво", 1.08.1951), "В отрыве от жизни. О недостатках репертуара кружков художественной самодеятельности" ("Сталинское племя", 9.08.1951), "За високу ідейність і більшовицьку принциповість у викладанні літератури" ("Радянська Буковина", 20.02.1952), "Подолати відставання української драматургії" ("Радянська Україна", 11.04.1952), "Посилити боротьбу проти ідеологічних перекошень у літературі" ("Літературна газета", 9.10.1952), "Серйозні недоліки в роботі Чернівецького драматичного театру" ("Радянська Буковина", 17.01.1953), "Проти рецидивів марризму та українського буржуазного націоналізму в мовознавстві" ("Радянська Україна", 13.02.1953), "За високу ідейність і чистоту наукового висвітлення історії української мови. З пленумів лінгвістичних кафедр Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова і педагогічного інституту ім. К. Д. Ушинського" ("Чорноморська комуна", 22.03.1953). Це лише невеличка частина з потоку викривальних і звинувачувальних статей, заміток, листів трудящих, що заповнили шпальта газет [8].

Цей потік був призупинений новою, більш значущою подією — 5 березня 1953 р. всі центральні республіканські газети Радянського Союзу на перших шпальтах розмістили Урядове повідомлення про хворобу Голови Ради Міністрів Союзу РСР і Секретаря Центрального Комітету КПРС товариша Йосипа Віссаріоновича Сталіна і бюлетені про стан його здоров'я ("Радянська Україна", "Правда України", Київ, 5.03.1953). 6 березня був опублікований Медичний висновок про хворобу і смерть Й. Сталіна. В наступних номерах друкувалися звернення від ЦК КПРС, ЦК ВЛКСМ, Всесоюзної Центральної ради Профспілок, ЦК КПУ, ЦК ЛКСМУ до трудящих з приводу його смерті, Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР про організацію і проведення похорону і увіковічненню пам'яті "великого Вождя і друга". Газети висвітлювали церемонію прощання і поховання "великого Сталіна": "Радянський народ прощається з великим Вождем. Учора в Колонному залі Будинку Спілок" ("Радянська Україна", "Правда України", Київ, 7.03.1953), "Біла труни великого Вождя" ("Радянська Україна", "Правда України", Київ, 8, 9.03.1953), "Прощання в великим

Вождем і другом. Покладання вінків від українського народу" ("Радянська Україна", Київ, 9.03.1953), "Остання путь. Учора на Красній площі в Москві" ("Радянська Україна", "Правда України", Київ, 10.03.1953).

Регіональні газети також уміщували траурні статті та кореспонденції як надіслані "згори" для публікації у всіх обласних газетах ("Велика скорбота українського народу", "Кровний і нерозривний зв'язок партії з народом", "Ще тісніше згуртуємося навколо Комуністичної партії", "Великий друг українського народу", "Найближча, найрідніша людина", "Простий і мудрий друг"), так і написані місцевими журналістами, літераторами, діячами науки і культури: Й. Бокшай "Ім'я Сталіна — в наших серцях" ("Закарпатська правда", 8.03.1953), М. Зарудний "В скорботні дні" ("Вінницька правда", 9.03.1953), Д. Мілютенко "Геній Сталіна — безсмертний" ("Радянське мистецтво", 10.03.1953), О. Палладін "Мислитель, учитель, друг" ("Чорноморська комуна", 10.03.1953), М. Посмітний "Творець колгоспного ладу" ("Радянська Україна", 8.03.1953), Ю. Смолич "Отец и друг украинского народа" ("Правда Украины", 9.13.1953), Н. Ужвій "Крепить единство наших рядов!" ("Сталинское племя", 8.03.1953), А. Штогаренко "Вчитель радянских композиторов" ("Радянське мистецтво", 7.03.1953) та багато інших.

Українська радянська преса початку п'ятдесятих років минулого століття широко висвітлювала роковини знаменних дат, використовуючи їх як привід для ідеологічної пропаганди:

— до 5-ї річниці перемоги над фашистською Німеччиною: "День великої перемоги" ("Радянська Україна", 9.05.1950), "Велика історична перемога" ("Більшовицька зброя", "Зоря", "Київська правда", "Колгоспне село", "Правда України", 9.05.1950), "С нами трудящиеся всех стран мира" ("Правда Украины", 9.05.1950);

— до 5-ї річниці возз'єднання Закарпаття і 10-ї річниці возз'єднання Буковини та Ізмаїльщини з УРСР: "В дружній сім'ї радянських народів" ("Закарпатська правда", 28.06.1950), "Преобразованное Закарпатье" ("Советское Закарпатье", 23.06.1950), "Под счастливой советской звездой" ("Правда Украины", 29.06.1950), "Навіки з російським народом", ("Радянська Буковина", 28.06.1950), "Расцветает Советская Буковина" ("Правда Украины", 28.06.1950), "Десятилетие освобождения Измаильщины от гнета румынских бояр" ("Придунайская правда", 24.06.1950);

— до 30-річчя утворення СРСР: "Велика перемога ленінсько-сталінської національної політики" (надруковані в усіх регіональних виданнях), "Союз Радянських Соціалістичних Республік — наша велика Батьківщина" ("Радянська Україна", 30.12.1952), "У братерській сім'ї вільних народів" ("Надніпрянська правда", 30.12.1952), "Могутня багатонаціональна соціалістична держава" ("Зоря", 30.12.1952);

— до 50-річчя Комуністичної партії Радянського Союзу: "Партия революционеров, новаторов, преобразователей" ("Правда Украины", 30.07.1953), "КПРС — организатор и натхненник перемог радянського народу" ("Вільна Україна", 30.07.1953), "Над копрами ярко солнце светит, это солнце партия зажгла" ("Социалистический Донбасс", 29.07.1953), "Интереси Комуністичної партії невіддільні від інтересів радянського народу" ("Прапор перемоги", 18.07.1953);

— до 15-ї річниці возз'єднання Західних областей з Радянською Україною ("Это нам дала Советская власть! Социалистические преобразования на Львовщине. [Статьи и заметки]", ("Львовская правда", 10.09.1954), "Москва нам волю принесла, нам счастья партия дала" ("Вільна Україна", 17.09.1954), "Під радянською зорею" ("Червоний прапор", 6.10.1954), "Социалистические преобразования в Закарпатье за годы Советской власти" ("Советское Закарпатье", 8.10.1954), "Видатна подія в життя українського народу" (надруковано в центральних і всіх регіональних газетах), "Друге народження" ("Вільне життя", 27.10.1954);

— до 300-річчя возз'єднання України з Росією: "Москва — основа й ініціатор створення централізованої держави на Русі. До 300-річчя возз'єднання України з Росією" ("Вільна Україна", 21.05, 30.05, 20.07, 21.07.1953), "Слава тобі, великий російський народ!" [листи трудящих Дрогобицької обл.] ("Радянське слово", 16.12.1953), "Возз'єднання України з Росією — видатна подія в житті українського народу" ("Соціалістична Харківщина", 15.01.1954), "Великий російський народ — цементуюча сила дружби народів СРСР" ("Закарпатська правда", 14.01.1954), "Навеки с тобою, народ русский!" ("Львовская правда", 6.05.1954), "Возз'єднання України з Росією забезпечило національний розвиток українського народу" ("Закарпатська правда", 12.05.1954) та ін.

Газети 1950—1954 рр. засвідчують, що повоєнні роки виявилися завершальним етапом формування в країні сталінського абсолютизму, зокрема і в духовній сфері. Представники тоталітарного режиму продовжили нагнітання напруженості в суспільстві, розгорнули чергові ідеологічні кампанії, переслідування інакодумців, нову хвилю репресій. Політика влади мала яскраво виражений ідеологічний характер, держава намагалася цілковито підпорядкувати всі прояви духовного життя суспільства [9].

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки:

— протягом 1950—1954 рр. кількість газетних видань на теренах України постійно зростала і перевищила показники довоєнного 1940 р. (за назвами);

— більшість видань друкувалися українською мовою, однак відтоді почалося, хоч і не значне, проте збільшення частки російськомовних видань, які були поширені переважно у східних і південних областях республіки;

— зважаючи на те, що засновниками газет були партійні органи (обласні, міські, районні комітети КП(б)У та відповідні Ради народних депутатів, а також партійні комітети підприємств та установ), можна констатувати всеосяжний контроль з боку партійних органів за всіма сферами життя тогочасного суспільства;

— одним з основних результатів проведеної роботи стала актуалізація даних про кількість газетних видань, що видавалися на теренах України протягом 1950—1954 рр.

Електронна база (ЕБ) фонду періодичних видань (газет) — це один із важливих кроків на шляху до створення загального електронного ресурсу фондів Книжкової палати України. Вона слугує для розкриття змісту газетного фонду з подальшим його використанням, а також для інформаційного забезпечення наукових працівників. Оперативність у наданні інформації, її зручність і швидкий пошук, підвищення захищеності бібліографічних записів завдяки дублюванню на дисках — вагомі позитивні результати, одержані від впровадження ЕБ.

Список використаної літератури

1. *Преса Української РСР 1918—1957* : статистичні матеріали / М-во культури УРСР, "Головвидав", Книжкова палата України ім. Івана Федорова. — Харків : Вид-во Книжкової палати України, 1958. — С. 86.
2. *Преса Української РСР 1918—1973* : статистичні матеріали / Державний комітет Ради Міністрів УРСР у справах видавництва, поліграфії і книжкової торгівлі, Книжкова палата УРСР ім. Івана Федорова. — Харків : Редакційно-видавничий відділ Книжкової палати УРСР ім. Івана Федорова, 1974. — С. 174—175.
3. *Преса Української РСР 1918—1975* : статистичні матеріали / Державний комітет Ради Міністрів УРСР у справах видавництва, поліграфії і книжкової торгівлі, Книжкова палата УРСР ім. Івана Федорова. — Харків : Редакційно-видавничий відділ Книжкової палати УРСР ім. Івана Федорова, 1976. — С. 173.
4. *Преса Української РСР 1918—1980* : статистичні матеріали / Державний комітет Української РСР у справах видавництва, поліграфії і книжкової торгівлі, Книжкова палата України

- ім. Івана Федорова. — Харків : Редакційно-видавничий відділ Книжкової палати УРСР ім. Івана Федорова, 1981. — С. 173.
5. *Преса Української РСР 1918—1985* : статистичні матеріали / Державний комітет Української РСР у справах видавництва, поліграфії і книжкової торгівлі, Книжкова палата України ім. Івана Федорова. — Харків : Вид-во Книжкової палати України, 1986. — С. 136.
  6. *Веселова О.* Українське суспільство в 1945—1953 рр.: ідеологізація по-сталінськи // *Історичний журнал*. — 2005. — № 1. — С. 88—96.
  7. *Льницький М.* Драма без катарсису: Сторінки літературного життя Львова першої половини ХХ століття. — Львів : Місіонер, 1999. — С. 145.
  8. *Даниленко В.* Українська інтелігенція як об'єкт репресивної політики сталінського режиму в повоєнний період (1946—1953 рр.) / В. Даниленко // *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки* — 2003. — Вип. 7. — С. 406—420.
  9. *Сірук Н. М.* Ідеологічний нагляд за культурною сферою України (друга половина 40-х — початок 50-х років ХХ ст.) // *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. — 2014. — Випуск 20. — С. 117—121.

В статті освещены результаты работы, которую проводило ГНУ "Книжная палата Украины имени Ивана Фёдорова" в рамках научно-исследовательской работы "Аналитико-синтетическая обработка фонда Государственного архива печати и создание ретроспективных библиографических баз данных". Выполнен анализ периодических изданий (газет) 1950—1954 гг. издания, которые находятся на постоянном хранении в фонде Государственного архива печати Книжной палаты Украины.

Job which conducted the Book chamber of Ukraine within the framework of research work "Analytical-sintetic treatment of fund of the Record office of seal and creation of retrospective bibliographic databases performances are lighted up in the article". The analysis of magazines (newspapers) 1950—1954 is executed editions which are on permanent storage in the fund of the Record office of seal of the Book chamber of Ukraine.

Надійшла до редакції 17 листопада 2016 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 930:025.17 (477.7):027.54(477-25)

Тетяна Якубова,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник відділу бібліотечних
зібрань та історичних колекцій НБУВ

Провенієнції видань із бібліотек Південної України — книгознавча складова фондів НБУВ

У статті розглянуто книги з бібліотек Південної України (Миколаєва, Одеси, Херсона), які зберігаються у фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Представлено книгознавчі, історичні відомості про видання з книгозбірень Південної України, які потрапили до бібліотечних установ Києва у радянські часи. Досліджено провенієнції, що характеризують власників і походження книг.

Ключові слова: бібліотеки, бібліотеки Півдня України, бібліотечні фонди, колекції, провенієнції.

У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) зберігаються польські, французькі й німецькі підфонди. З'ясовано, що низка видань відділу перебувала у зібраннях бібліотек Миколаєва, Одеси, Херсона. Тематичний зміст та походження цих матеріалів — актуальна проблема, оскільки раніше цей науковий аспект не був предметом ґрунтовних досліджень. Провенієнції книг із бібліотек Південної України дають змогу змоделювати окремі процеси формування фондів упродовж другої половини ХІХ — першої половини ХХ ст. Всебічний аналіз зазначених матеріалів потребує компіляції допоміжного покажчика, що допоможе визначити основне тематичне наповнення та кількісний мовний складник книг і періодики.

У французькому, німецькому та польському підфондах зберігаються книги з книгозбірень Одеси, а саме бібліотеки Імператорського Новоросійського університету, Бібліотеки студентів медиків Новоросійського університету, Бібліотеки юридичного кабінету Новоросійського університету, Одеського єврейського училища, Вищих жіночих курсів, Одеського інституту народної освіти, Всеукраїнського історичного

музею в Одесі, Одеського товариства історії та старожитностей, Одеської міської публічної бібліотеки.

Вагому частину колекції становлять видання з бібліотек музеїв цього міста: Одеського державного народного історико-археологічного музею, Одеського державного археологічного музею, Одеського обласного природно-краєзнавчого музею, Одеського обласного народно-краєзнавчого музею та ін.

Окрім одеських, варто приділити увагу матеріалам книгозбірень інших міст: Миколаївського історико-археологічного музею, Бібліотеки Херсонського обласного історико-археологічного музею, Бібліотеки ентомологічного кабінету Херсонської губернської земської управи та ін.

В електронному каталозі САБ "ІРБІС 64" зафіксовано 25 книг із фондів бібліотеки Миколаївського історико-археологічного музею. На 11 виданнях поруч із печаткою музейної установи розміщено наклейку-екслібрис: "Из книг графа А. Уварова". Наявні й інші поєднання провенієнцій, приміром печатка Миколаївського історико-археологічного музею та наклейка-екслібрис бібліотеки професора історії Степана Васильовича Єшевського: "Из библиотеки